

חודש אב

כח הציבור - מוציא מבין ה"מיצרים"

א. בספר לב שמחה (מסעי, תשל"ז) כתב שכאשר ראש חודש אב חל להיות בשבת, יש בכך כח מופלא, כדבריו: "בין המיצרים, ימי מיצרים, ואף על פי כן ראש חודש, הלל, הכח של אהרן הכהן ע"ה, שבת הכח ממשה רבנו, עם אלו הכוחות יכולים לצאת מן המיצרים, וביום השבת יפתח וביום החודש יפתח, שבת עם ראש חודש, ב' הכוחות ממשרע"ה ומאהרן הכהן, יכולים לצאת מן המיצרים". והוסיף להביא שם מדברי הזוה"ק: "משה שושבינא דמלכא אהרן שושבינא דמטרוניתא, אלו הם שני הפתחים, שבת כנגד משה רבנו ע"ה שושבינא דמלכא כח השבת מלעילא, אהרון שושבינא דמטרוניתא, קידוש החודש, איתערותא דלתתא".

ויש לבאר את דבריו, מהו סוד הכח של שבת ושל ראש חודש - שבכח צירופם להוציא "מן המיצרים". כמו כן יש לבאר מהי הבחינה שראש חודש הוא הכח של אהרן הכהן, ושבת היא הכח של משה רבנו, וכיצד בצירוף כוחות אלו יש סגולה לצאת מן המיצרים.

עיקרם של הדברים, מבואר גם בספר בית ישראל (תשי"ד, מ"ג) שכתב: "שבת וראש חודש הזמן מסוגל ביותר וכו'". שבת מתנת משה רבנו ע"ה, וראש חודש אב כוחו של אהרן, ושניהם מגינים ומעוררין כח הגאולה העתידה". ויש לבאר פשר ענין זה.

הלל - כוחו של אהרן הכהן

ב. והנה, ענין ההלל שהוא כוחו של אהרן הכהן, לכאורה מבואר בדברי הרמב"ם (הלכות חנוכה פרק ג, הלכה יב) וז"ל: "מנהג קריאת ההלל בימי חכמים הראשונים כך היה, אחר שמברך הגדול שמקרא את ההלל מתחיל ואומר הללויה וכל העם עונין הללויה וחוזר ואומר הללו את עבדי ה' וכו', וכן על כל דבר, עד שנמצאו עונין בכל ההלל הללויה מאה ושלוש ועשרים פעמים, סימן לדבר שנותיו של אהרן". וכתב המגיד משנה: "הסימן שנתן להם הכל מבואר במדרש תהלים". ובאור שמח וכן בצפנת פענח ציינו מקור מדברי הירושלמי במסכת שבת (פרק טז, הלכה א; הובא במסכת סופרים פרק טז, הלכה יב) שנאמר שם: "מאה ועשרים ושלוש פעמים שישראל עונין הללויה כנגד שנותיו של אהרן".

ודברי הרמב"ם אומרים דרשני, בספרו ה"יד החזקה", מביא הרמב"ם הלכות, וכל המדרשים ואמרות חז"ל שהביא שם הוראתם הלכה למעשה, ואם כן מה פשר תוספת דבריו "סימן לדבר שנותיו של אהרן", מה היא ההלכה שיש ללמוד מכך.

וביותר יש להתפלא, שכן בדברי הירושלמי (שם) הובאו עוד מימרות: "מאה ושבעים וחמש פרשיות שכתוב בתורה דבר אמירה ציווי, כנגד שנותיו של אבינו אברהם וכו'. מאה וארבעים ושבעה מזמורות שכתוב בתהילים כנגד שנותיו של אבינו יעקב", ומימרות אלו לא הובאו בדברי הרמב"ם, ומדוע איפוא, בחר הרמב"ם להביא להלכה רק את המימרא ש"מאה ועשרים ושלוש פעמים שישראל עונין הללויה כנגד שנותיו של אהרן", וצ"ב.

והגר"ח קנייבסקי שליט"א אמר לי, שהטעם שלא הביא הרמב"ם להלכה את המימרות על אברהם אבינו ויעקב אבינו, משום שאין בזה נפק"מ להלכה. אכן, יש לבאר מה ההלכה שמשמיענו הרמב"ם כשהביא להלכה את המימרא על אהרן הכהן.

עוד ענין המצריך ביאור, מדוע רק תאריך יום פטירת אהרן הכהן נזכר בתורה, כדכתיב (במדבר לג, לח) "ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש", וכבר עמד על כך העמק דבר (שם) שכתב: "לא הודיע הכתוב לא במיתת משה ולא במיתת מרים החודש והיום כי אם במיתת אהרן, ללמדנו שאותו החודש גרם להיות לשטן לגדולת עבודת המשכן שהיה על ידי אהרן הכהן הראש". וכן עמד בזה בספר תפארת שלמה (פרשת מסעי ד"ה ויעל) שכתב "בענין זה שהזכיר הכתוב יום מיתתו של אהרן בחדש ההוא ולא נאמר כן יום שאר מיתת הצדיקים בתורה", עיי"ש מה שהאריך בזה בדברים נפלאים.

הפטרת ראש חודש אב שחל בשבת - איננה מג' דפורענותא

ג. עוד יש להבין, במסכת מגילה (לא, ב) נאמר: "אמר רב הונא אמר רב, ראש חודש אב שחל להיות בשבת מפטירין (ישעיה פרק א) חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח" (ישעי' א, יד). וכתבו התוספות (שם ד"ה ראש חדש) וז"ל: "ואנו אין עושין כן, אלא מפטיר בירמיה (פרק ב) "שמעו דבר ה'", ובשבת שלפני תשעה באב (ישעי' א) "חזון ישעיהו". והטעם, לפי שאנו נוהגין על פי הפסיקתא לומר ג' דפורענותא קודם תשעה באב".

אמנם ב"שערי אפרים" (שער ט, סעיף כב) כתב: "ראש חודש אב שחל בשבת דוחין הפטרת שמעו ומפטירין השמים כסאי, ויש מקומות שנוהגין להפטיר שמעו ולא השמים כסאי, אין צורך לשנות מנהגם". ומקור הדברים במש"כ הרמ"א (או"ח סי' תכה, סע' א) "אבל ראש חודש אב שחל להיות בשבת מפטירין שמעו, וי"א השמים כסאי, וכן עיקר במקום שאין מנהג". ויש להבין את הכרעת הרמ"א, מדוע אמנם דחה להלכה את דברי התוס' ונקט לדינא שיש להפטיר הפטרה שאינה מ"ג' דפורענותא".

מעלת אהרן הכהן - שמח בחלקו של חברו

ד. ביאור הדברים נראה בהקדם דברי הילקוט שמעוני (שיר השירים רמז תתקצג) על הפסוק (שה"ש ח, א) וז"ל: "מי יתנך כאח לי, אי זה אח, אתה מוצא מתחילת ברייתו של עולם האחים שונאים זה את זה, קין להבל (בראשית ד, ח) "ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו", ישמעאל ליצחק (שם כא, ט) "ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק", עשו ליעקב (שם כז, מא) "ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי". אחי יוסף ליוסף (שם לז, ד) "וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום", ובאיזה אח אמר ישראל, **כמשה ואהרן**, שנאמר (תהלים קלג, א) "הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד", **שהיו אוהבים זה את זה**, שבשעה שנטל משה את המלכות ואהרן את הכהונה לא קנאו זה את זה, אמצאך בחוץ אשקך (שמות ד, כז) ויפגשהו בהר האלקים וישק לו".

וביותר מצינו בדברי המדרש רבה (שמות ג, טז-יז) וז"ל: "סבור אתה שהיה מעבב משה לילך אינו כן אלא כמכבד לאהרן שהיה משה אומר, עד שלא עמדתי היה אהרן אחי מתנבא להם במצרים שמונים שנה וכו', אמר משה עכשיו אכנס בתחומי של אחי ויהיה מצר בשביל כך לא היה מבקש לילך וכו'. ידעתי כי דבר ידבר הוא וכו', ומה שאתה סבור שהוא מצר לא כן, אלא שמח, שנאמר (שמות ד, יד) וראך ושמח בלבו, אמר רבי שמעון בר רבי יוסי **הלב ששמח בגדולת אחיו ילבש אורים ותומים**, שנאמר (שמות כח, ל) והיו על לב אהרן".

ומבואר בזה, מעלת שלימותו של **אהרן הכהן ששמח עם אחיו** - שמחה אמיתית בכל לבו, עם הזולת.

ולפי זה, מתבארים באופן מחודש דברי חז"ל במסכת אבות (פ"ד, מ"א) "איזהו עשיר השמח **בחלקו**", שבפשטות, הכוונה שכל אדם צריך להיות שמח **בחלקו שלו**.

אך לפי המבואר, נראה שהכוונה לדרגת שמחה גדולה יותר: השמחה בחלקו של חברו. ובמעלת שלמות זו מצאנו שנתייחד אהרן הכהן ששמח בחלקו של השני, של משה רבנו. ואמנם בשכר שלמות זו, זכה לאורים ותומים, כדברי חז"ל: "הלב ששמח בגדולת אחיו ילבש אורים ותומים".

מעלת ההלל הנאמר בציבור

ה. והנה יסוד אמירת הלל מבואר בדברי הגמרא (פסחים קיז, א): "והלל זה מי אמרו, נביאים שביניהן תקנו להן לישראל שיהו אומרין אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהן, ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן וכו', אפשר ישראל שחטו פסחיהן ונטלו לולביהן ולא אמרו שירה".

אולם תקנת אמירת הלל נתייחדה לשמונה עשר יום שנמנו בברייתא שם, בניגוד לאמירת הלל בראש חודש שאינה אלא מנהג, כמבואר במסכת תענית (כה, ב): "רב איקלע לבבל חזינהו דקרא קרו הלילא בריש ירחא, סבר לאפסוקינהו, כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי, אמר שמע מינה מנהג אבותיהם בידיהם". ובמסקנת הגמרא שם: "תנא, יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר".

אכן הרמב"ם (הלכות חנוכה פרק ג, הלכה ז) פסק: "אבל בראשי חדשים קריאת ההלל מנהג ואינו מצוה, לפיכך קוראין בדילוג ואין מברכין עליו, שאין מברכין על המנהג, ויחיד לא יקרא כלל, ואם התחיל ישלים ויקרא בדילוג כדרך שקוראין הציבור וכן בשאר ימי הפסח קוראין בדילוג כראשי חדשים".

ובדברי הרי"ף מבואר, שבהלל בראש חודש, היחיד אינו מברך, אבל בציבור כן מברכין, כדבריו בפרק במה מדליקין (סוף הלכות חנוכה): "אבל הלל דראש חודש לאו דאורייתא, אלא מנהגא הוא, ומשום הכי לא גמרינן ביה הלילא אלא מדלגי דלוגי, וכו', תנא יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר, הלכך אי בעי יחיד למיקרי הלל בראש חודש קרי ליה בלא ברכה ומדלג דלוגי".

ומתבאר בדברי הרי"ף והרמב"ם, שיש באמירת הלל בראש חודש הבדל בין יחיד לציבור. לפי הרמב"ם ההבדל הוא לענין הקריאה: שציבור קוראים את ההלל, ויחיד לא. ואילו לפי הרי"ף ההבדל הוא גם לענין אמירת הברכה: בציבור מברכים על אמירת ההלל, וביחיד לא.

ודין זה נפסק להלכה (שו"ע או"ח סימן תכב, סעי' ב) "וקורים הלל בדילוג בין יחיד בין ציבור, וי"א שהציבור מברכין עליו בתחילה לקרוא את ההלל ולבסוף יהללוך

והיחיד אין מברך עליו, וי"א שאף הציבור אין מברכין עליו לא בתחילה ולא בסוף".
 וברמ"א שם: "וי"א דגם יחיד מברך עליו, וכן נוהגין במדינות אלו. ומכל מקום יזהר
 אדם לקרות בציבור כדי לברך עליו עם הציבור". והוסיף הרמ"א בשם המרדכי:
 "וי"א דכשיחיד קורא, אומר לשנים שיאמרו עמו ראשי פרקים דאז הוי כרבים".

קדושת ראש חודש נעשית בכח הציבור

ו. וביותר, כל מהותו של "ראש חודש" כביכול נעשה בכוח הציבור של כלל
 ישראל, מאחר ובית דין הם המקדשים את החודש, לאחר שקבלו עדות משני עדים
 כשרים, כלשון מטבע התפילה: "מקדש ישראל וראשי חודשים", וכמבואר בדברי
 הגמרא (ברכות מט, א) "מקדש ישראל וראשי חדשים, ישראל דקדשינהו לזמנים".
קדושת ראש חודש חלה על ידי הציבור דוקא, ולכן גם שמחת ראש החודש
באמירת ההלל צריכה להיות בציבור.

עוד מצאנו, שבזמן שבית המקדש היה קיים, שמחת ראש חודש היתה בשעת
הקרבת קרבן הציבור, וכמבואר בדברי הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (שורש א)
 ח"ל: "והנראה מדבריהם שהוא מן התורה כמו שפירשתי, ויהיה הלכה למשה מסיני,
 או שהוא בכלל השמחה שנצטוינו בה כמו שכתוב (במדבר יב, ז) "וביום שמחתכם
 ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות", כי עיקר השירה בפה, וכלי
 לבסומי קלא הוא, ונצטוינו בשמחת השיר על הקרבן ושלא בשעת הקרבן בכלל
 השמחה, אלא שמיצעו ראשי חדשים בגבולין מפני שאינו מקודש לחג ואינו טעון
 שירה". כלומר, בחגים ובמועדים גם היחיד גומר את ההלל, דהיינו ניתן להביע את
 השמחה גם ביחיד. אולם בראש חודש ש"אינו מקודש לחג", נתקנה חובת הקריאה
 רק בשעת הקרבת הקרבן, כפי שכתוב בזמן שבית המקדש היה קיים, שמחת ראש
 חודש היתה בשעת הקרבת קרבן הציבור.

ודברים אלו מתבארים יפה לפי האמור לעיל, שלשמוח ולהודות להקב"ה בשמחה
 אמיתית - שייך רק בשמחה עם הזולת. ולכן אמירת ההלל, שכל כולה שבח והבעת
 שמחה להקב"ה על כל הטוב שגמלנו - צריכה להיות בציבור, עם הזולת, וכמו
 שנתבאר מדברי הראשונים, ובזמן שבית המקדש היה קיים נאמרה בשעת הקרבת
 הקרבנות.

לאור האמור יתכן לבאר את התוספת שבסיום דברי הרמב"ם בדין ההלל: "עד
 שנמצאו עונין בכל ההלל הללויה מאה ושלוש ועשרים פעמים, סימן לדבר שנותיו

של אהרן". והיינו אהרן הכהן מסמל את מהותו ותוכנו של ענין ההלל: סוד כח הציבור - הן בשלמות השמחה עם הזולת ובהשכנת שלום בין אדם לחברו, והן במה שגם מהות הכהונה היא בחינת הציבור שקרבנותיו מתקבלים לרצון בבית המקדש, כדברי השפת אמת (מסעי, תרנ"ט) שכתב: "ואהרן הכהן הוא יסוד בית המקדש והקרבנות, שהוא התקרבות התחתונים למעלה", ובהמשך דבריו: "כן הוכן אהרן להגן בזה החודש, ובזכותו נזכה לבנין בית המקדש, כי בית המקדש נחרב על ידי שנאת חינם, ואהרן הוא היפוך זה לגמרי, שרודף שלום ואהבה, לכן היה הוא יסוד בית המקדש".

ואם כן, נמצא שמידותיו של אהרן הכהן: אהבת הזולת, "אוהב שלום ורודף שלום", ודרגת שלמותו "לב ששמח בגדולת אחיו" - הם סוד מהות אמירת ההלל: שלמות שמחה של ציבור, שמחה אמיתית של איש לרעהו. ויתכן שלכך התכוון הרמב"ם שסיים את דבריו בדין הלל שצריך להיות בציבור - "סימן לדבר שנותיו של אהרן". ובדברים אלו השמיענו דבר הלכה ואין זה סימן בעלמא, אלא חלק בלתי נפרד מהלכה זו של אמירת ההלל, שענין ראש חודש ואמירת ההלל בו הוא כוחו של אהרן הכהן, וכפי שמסיים בשפת אמת את המאמר שהזכר: "ואהרן בחינת ראש חודש", וכפי שהובא בדברי הלב שמחה והבית ישראל בראשית הדברים. ואמנם, יתכן שבשל כך - רק תאריך פטירתו של אהרן הכהן נזכר בתורה, כי בחינת אהרן הכהן היא סוד כח הציבור השייך לכלל ישראל.

השבת - כוח התורה והשמחה של משה רבנו

ז. ענין שבת שהוא בחינת כוחו של משה רבנו, מתבאר גם בדברי השפת אמת (וארא, תרנ"ז) "ואיתא כי שבת הוא בחינת משה, כמ"ש ישמח משה במתנת חלקו, ובו נתנה תורה וכו', ושבת היא מתנה טובה ונשמה יתירה הבאה מעולם העליון, עכ"ד. וכן מובא בשם האמרי אמת (אמרי אמת ליקוטים, עניני שבת) "בשבת אומרים ישמח משה במתנת חלקו, דאיתא בקבלת התורה ניתנו למשה רבנו אלף אורות, וכשחטאו בעגל נטלום ממנו, ובשבת מקבלים אותם בחזרה במתנה וזה ישמח משה במתנת חלקו".

וכן מתבאר בדברי השפת אמת (מסעי, תרנ"ט) וז"ל: "כתיב (יחזקאל מו, א) "שער החצר הפנימית וכו', ביום השבת יפתח וביום החודש", אם כן הם שני מפתחות, שבת הוא מפתח שנתח מן השמים, כמו שאיתא (שבת י, ב) מתנה טובה יש לי

בבית גנוי, שנפתח שער הפנימית, וראש חודש הוא בכח בני ישראל כמו שאיתא מקדש ישראל וראשי חדשים, ישראל דקדשינהו לזמנים, ושתי בחינות אלו, הם בחינת משה ואהרן, בחינת התורה ובית המקדש, שעל שני אלו מבקשין שיבנה בית המקדש ויתן חלקנו בתורתו. משה רבנו שהוריד התורה מתגלה כוחו בשבת קודש, כמו שאיתא שמשרע"ה מחזיר לבני ישראל הכתרים בשבת קודש".

ולפי זה נמצא כי בשבת שהיא הכח של משה רבנו - כח התורה, יש שמחה גדולה, כמאמר הכתוב "פקודי ה' ישרים משמחי לב" (תהלים יט, ט). ואף שאין בשבת דין שמחה כמו בשלושת הרגלים, אלא דין עונג וכבוד שבת. אולם זמן השבת הוא זמן של שמחה, כפי שנאמר בנוסח התפילה: "ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג".

והנה כתיב "מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש אלה הם מועדי" (ויקרא כג, ב), ובהמשך הפרשה נאמר: "ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו שבת הוא לה' בכל מושבתים, אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדים" (פסוקים ג-ד). וכתב הרמב"ן: "והזכיר השבת במועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש, שגם הוא יום מועד הנקרא אותו מקרא קדש", והסבר המושג "מקראי קדש" כתב שם הרמב"ן: "וטעם מקראי קדש, שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו, כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית האלקים ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לא-ל, בכסות נקיה ולעשות אותו יום משתה, כמו שנאמר בקבלה (נחמיה ח, י) לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם. והנה "מקרא קדש" מלשון קרואי העדה (במדבר א, טז), אחרי כן יאכלו הקרואים (שמואל א ט, יג), וכן על כל מכון הר ציון ועל מקראיה (ישעיה ד, ה), המקומות שנקראים שם שיתקבצו בהם קרואי העדה".

ולמדנו מדבריו כי קיבוץ הקהל לתפילה בציבור באסיפה ביו"ט וגם בשבת [כמבואר שמקראי קדש כולל גם את השבת] הוא מדאורייתא, כי זאת היא המהות "מקראי קדש", להקבץ ולהתאסף ולהתפלל ולהודות להשי"ת.

ולפי המבואר, הדברים מוטעמים, שכן ענין שלמות השמחה הוא בציבור, בשמחת איש עם רעהו, ולכן בזמני השמחה: ימים טובים ושבתות, יש ענין בקיבוץ ואסיפת הציבור.

מעלת ראש חודש אב שחל להיות בשבת

ח. מעתה מתבארת המעלה שיש בשבת ראש חודש אב החלה בימי בין המצרים. השילוב של סגולת השבת וסגולת ראש חודש, שהם זמני שמחה, יש בכוחו "להוציא מבין המיצרים" של חודש אב ש"ממעטין בו בשמחה".

יתר על כן, כמו שנתבאר, בשבת שהיא הכח של משה רבנו - כח התורה, יש שמחה גדולה, שמחת התורה, ובראש חודש שהוא כוחו של אהרן הכהן, יש את מעלת השמחה של ההלל, שהוא יסוד השמחה של הציבור בבין אדם עם חברו. כוחות אלו, כאשר הם מתקבצים יחד, הופכים לכח חזק היכול לחלץ את האדם מבין המיצרים הרוחניים והגשמיים בהם הוא שרוי.

כאמור, בתורה נתפרש שראש חודש אב, הוא יום פטירתו של אהרן הכהן. וכפי שידוע, יום פטירת הצדיק הוא גם יום "הילולא" ושמחה לכל ההולכים בדרכיו, וכמו שמובא בספר "פרדס יוסף" החדש (פרשת חוקת, אות יח) שיום האושפיזין של אהרון הכהן בחג הסוכות, חל תמיד באותו יום בשבוע בו חל יום ההילולא שלו, כדי להראות בכך שיום פטירתו - יום ההילולא שלו הוא יום שמחה, וביום זה אנו מקבלים אותו כאורח ב"זמן שמחתנו". נמצא שליום זה - ראש חודש אב שחל בשבת שהוא יום פטירתו של אהרון הכהן, יש סגולות וכוחות מופלאים של שמחה בשלמותה.

ומעתה מבוארת שיטת הרמ"א שמפטירים בשבת ראש חודש אב "השמים כסאי", ולא הפטרת "שמעו דבר ה'" שהיא מ"ג דפורענותא" כהכרעת התוס' במגילה. וטעם הרמ"א, מאחר וראש חודש אב שחל בשבת הוא זמן שמחה מיוחד, לכן למרות שאנו מהדרים בכל השנים להפטיר בג' דפורענותא, כמבואר בתוס', שהוא על יסוד דברי הפסיקתא, בכל זאת, כאשר ראש חודש אב חל בשבת, מפטירים "השמים כסאי", שהיא הפטרת שבת ראש חודש בכל השנה, לפי שנוכר בה משמחת העתיד: "שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה מושש כל המתאבלים עליה", הרומו לשמחה המיוחדת של שבת זו, המצויה בתוך ימי בין המצרים, ימים בהם אנו מתאבלים על חורבן בית המקדש ועל גלות השכינה, להורות לנו, שעלינו להתחזק בשבת זו בכח השמחה המיוחדת השורה בה, ובכח שמחה זו נצליח להתגבר, לצאת מן המיצרים ולזכות לגאולה העתידה בב"א.